

Світлана Сорока

Національний університет “Львівська політехніка”,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент
svitlana.o.soroka@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9351-4531>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

<http://doi.org/10.23939/law2023.39.227>

© Сорока С., 2023

Розглянуто особливості кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Відзначено, що в багатьох країнах протягом тривалого часу насильство в сім'ї не вважалося правопорушенням, а розглядалось як форма належної поведінки. В 90-х рр. минулого століття змінились кардинально погляди щодо феномену насильства стосовно жінок, яке було визнано соціостатевою проблемою, в процесі чого було відкрито нове її бачення в розрізі гендерного права. Отже, проблематика гендерної рівноваги та протидії дискримінації за статевою ознакою набула широкої популярності в усіх розвинених країнах світу. Внаслідок цього 20 грудня 1993 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила “Декларацію про викорінення насильства щодо жінок”, в подальшому 1 серпня 2014 року набула чинності Конвенція Ради Європи “Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами”, відома як Стамбульська конвенція. Головною метою її було проголошення захисту і підтримки жінок, які постраждали від усіх видів насилля та викорінення останнього загалом. Проаналізовано, що ця проблема є характерною і для українського суспільства. Сьогодні подолання насилля в родині є одним із пріоритетних завдань правової держави, якою визнається й Україна.

Україна підписала Стамбульську конвенцію 7 листопада 2011 року, проте тільки 20 червня 2022 року Верховна Рада підтримала ратифікацію цієї конвенції. Наприкінці 2017 року до КК України була введена ст. 126-1 КК України “Домашнє насильство”, яка набула чинності 1 січня 2019 року. У цій статті під домашнім насильством розуміється умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Відзначено, що законодавство України у сфері протидії домашньому насильству закріплює чотири форми насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Відповідно до чинного законодавства особи, які вчинили домашнє насильство, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. Крими-

нальну відповідальність передбачено ст. 126-1 КК України “домашнє насильство”, проте, проаналізувавши норми кримінального законодавства, ми дійшли висновку, що у КК України також передбачено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством іншими статтями. Важливим кроком до запобігання домашньому насильству стало доповнення КК України розділом XIII-1 “Обмежувальні заходи”, який передбачає можливість застосування певних заходів в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством. Зроблено висновок, що внесення змін до КК України із запровадженням кримінальної відповідальності за домашнє насильство стало значним кроком щодо подолання проблеми домашнього насильства в країні, а ратифікація Стамбульської конвенції сприяє посиленню правового захисту постраждалих від насильства і забезпечить їм доступ до правосуддя.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; домашнє насильство; дискримінація; гендерна рівність.

Постановка проблеми. В багатьох країнах протягом тривалого часу насильство в сім’ї не вважалось правопорушенням, а розглядалось як форма належної поведінки. Саме в другій половині ХХ сторіччя особлива увага надавалась дотриманню прав людини, внаслідок цього науковці стали глибше вивчати проблеми, пов’язані з порушенням прав людини. В 90-х рр. минулого століття змінилися кардинально погляди щодо феномену насильства стосовно жінок, яке було визнано соціостатевою проблемою, в процесі чого було відкрито нове її бачення в розрізі гендерного права. Отже, проблематика гендерної рівноваги та протидії дискримінації за статевою ознакою набула широкої популярності в усіх розвинених країнах світу. Так, 20 грудня 1993 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила “Декларацію про викорінення насильства щодо жінок”, під впливом якої, відповідно до резолюції Комітету ООН з прав людини № 1994/45 від 4 березня 1994 р., призначено Спеціального доповідача ООН з питання про насильство над жінками, його причини і наслідки. Ці події змусили суспільство по-новому подивитися на це явище, пов’язавши його з проблемою гендерної дискримінації. Крім того, Конвенція Ради Європи “Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами” відома як Стамбульська конвенція, – набула чинності 1 серпня 2014 року. Вона є результатом багаторічних зусиль Ради Європи, її Парламентської асамблеї та громадянського суспільства. Головною її метою проголошується захист і підтримка жінок, які постраждали від усіх видів насилля та викорінення останнього загалом. Стамбульська конвенція – це революційний документ, який має забезпечити комплексну низку заходів із запобігання та протидії насильству над жінками і домашньому насильству та визнає насильство стосовно жінок водночас і порушенням прав людини та видом дискримінації. Україна Конвенцію “Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами” підписала 7 листопада 2011 року, проте тільки 20 червня 2022 року Верховна Рада підтримала її ратифікацію. Отже, проблема домашнього насильства є актуальною і своєчасною.

Аналіз дослідження проблеми. Питання щодо порушення прав людини у вигляді вчинення насильницьких дій щодо жінок розглядали в своїх роботах такі науковці: Ю. Антонян, Я. Гілінський, Б. Головін, К. Гурковська, О. Дудоров, О. Книженко, В. Кудрявцев, В. Малишев, Т. Сидоренкова, М. Хавронюк та ін. Проте незважаючи на численні дослідження, окремі її аспекти потребують подальшого теоретичного розгляду та наукового обґрунтування.

Мета статті. Метою запропонованої статті є дослідження кримінально-правового аспекту домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Під насильством розуміється застосування сили або загроза її застосування. В найширшому смисловому контексті, сила – це вияв свавілля та його здійснення відповідно до намірів певного суб'єкта. З огляду на це, насилля є обмеженням, аж до зведення нанівець, можливостей вільної життєдіяльності індивідів та людських спільнот. Насилля включає нав'язування у той чи інший спосіб суб'єктам неадекватних їхній природі умов життєдіяльності; зазнавати насилля означає втрачати свободу [1]. Відповідно до офіційної позиції Всесвітньої організації охорони здоров'я, причини насильства частково зумовлені біологічними та іншими факторами, які дають підстави говорити про певну схильність деяких людей до агресії, однак найчастіше ці фактори взаємодіють із сімейними, суспільними, культурними та іншими факторами зовнішнього характеру і таким чином створюють ситуацію, в якій виникає насильство [2]. Насильство є одним з найпоширеніших видів девіантної поведінки, що порушує основні права та свободи людини. Найрозповсюдженішим і найскладнішим для протидії є домашнє насильство. Відповідно до статистики, понад 3 млн українських дітей щорічно стають свідками актів домашнього насильства або беруть у них примусову участь, а близько 70 % жінок зазнають різних форм знущань і принижень. Майже 100 % матерів, що постраждали від насильства, народжували хворих дітей, більшість із яких страждають на неврози, заїкання, церебральний параліч та психічні розлади [3, с. 23]. Розрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН вказують на те, що 1,1 млн жінок України щороку стають жертвами фізичного та сексуального насильства у своїх сім'ях, і щонайгірше – більшість із них мовчать [4, с. 4].

Тривалий час випадки застосування насильства в сім'ї замовчувалися чи ігнорувалися, вважалися внутрішньою проблемою родини. Держава лише нещодавно звернула увагу на домашнє насильство як на серйозну соціально-правову проблему і врегулювала її на законодавчому рівні. 7 грудня 2017 року був прийнятий Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, а 1 січня 2019 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами”. Цим законом внесено зміни до Кримінального кодексу України, зокрема, його доповнено статтею 126-1 “Домашнє насильство”. Це стало серйозним кроком у протидії проявам домашнього насильства. Як повідомила заступниця міністра внутрішніх справ Катерина Павліченко, у 2021 році до поліції про домашнє насильство заявили на 56 % більше громадян, ніж у 2020-му. При цьому за рік було складено на 10 % більше адмінпротоколів та внесено на 19 % більше термінових заборонних приписів щодо кривдників [5].

Відповідно до диспозиції ст. 126-1 КК України: домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [6].

Законодавство України у сфері протидії домашньому насильству закріплює чотири форми такого насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Я. І. Юрків виділив такі основні типи насильства в сім'ї:

- між подружжям (чоловік – жінка, у більшості випадків насильство здійснює чоловік, але трапляються протилежні випадки);
- між батьками і неповнолітніми дітьми (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати);
- між дорослими дітьми та батьками (насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є більш розповсюдженим).
- між дітьми однієї сім'ї (така поведінка зазвичай виникає на тлі насильницьких стосунків між дорослими членами родини і може мати різний характер – старші діти можуть вчиняти акти

насильства над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватися для знущання над кимось одним із дітей);

– насильство між іншими членами сім'ї (між тещею або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею тощо) [7, с. 234].

Відповідно до чинного законодавства особи, які вчинили домашнє насильство, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. Кримінальну відповідальність передбачено ст. 126-1 КК України “Домашнє насильство”, проте, проаналізувавши норми кримінального законодавства, ми дійшли висновку, що у КК України також передбачено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством:

1) фізичне насильство: умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121), побої і мордування (ст. 126), катування (ст. 127), залишення в небезпеці (ст. 135 КК), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146), насильницьке зникнення (ст. 146-1), захоплення заручників (ст. 147), торгівля людьми (ст. 149), експлуатація дітей (ст. 150), незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314 КК), злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (стаття 166 КК);

2) сексуальне насильство: зґвалтування (ст. 152 КК), сексуальне насильство (ст. 153 КК), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК); вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156), домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1);

3) економічне насильство: експлуатація дітей (ст. 150), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (стаття 150-1 КК); зловживання опікунськими правами (стаття 167 КК);

4) психологічне насильство: погроза вбивством (ст. 129 КК), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (стаття 168 КК), примушування до шлюбу (ст. 151-2) [6].

Важливим кроком до запобігання домашньому насильству стало доповнення КК України розділом XIII-1 “Обмежувальні заходи”, який передбачає можливість застосування певних заходів в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

Стаття 91-1 КК України передбачає обмежувальні заходи для осіб, які вчинили домашнє насильство:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання, роботи, навчання, лікування особи, що постраждала від домашнього насильства;

4) заборона листування, телефонних розмов з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів за допомогою засобів зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або програми пробації [6].

Висновки. Отже, внесення змін до КК України із запровадженням кримінальної відповідальності, за домашнє насильство стало значним кроком щодо подолання проблеми домашнього насильства в країні, а ратифікація Стамбульської конвенції сприяє посиленню правового захисту постраждалих від насильства і забезпечить їм доступ до правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філософський енциклопедичний словник. (2002). Національна академія наук України. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf

2. Насильство, поняття та види. URL: https://rtpl.com.ua/psiholog_mudr https://rtpl.com.ua/psiholog_mudr.
3. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія. (2021) / Т. О. Перцева, В. В. Огоренко, Г. М. Кожина, К. О. Зеленська, С. Г. Носов, І. Ф. Терьошина, О. М. Гненна, О. Й. Мамчур, Р. М. Тимофєєв, А. В. Шорніков; за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 188 с.
4. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480.
5. Прищєпа Я. (14 січня 2022 р.). “Це стосується не лише жінок”. Експерти розповіли про домашнє насильство в Україні. URL: <https://suspilne.media/197957-ce-stosuetsa-ne-lise-zinok-eksperti-rozpovili-pro-domasne-nasilstvo-v-ukraini/>
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Юрків Я. І. (2013). Сутність та зміст соціального феномену “насильство в сім’ї” // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Педагогіка, соц. робота”. Випуск 27. С. 234.

REFERENCES

1. *Filosofs'kyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary] (2002). Natsional'na akademiya nauk Ukrainy. Instytut filosofiyi im. H. S.Skovorody. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf [in Ukrainian].
2. *Nasyt'stvo, ponyattya ta vydy* [Violence, concepts and types]. URL: https://rtpl.com.ua/psiholog_mudr https://rtpl.com.ua/psiholog_mudr [in Ukrainian].
3. *Aktual'ni problemy simeynoho nasyt'stva* [Actual problems of family violence] : monohrafiya. (2021) / Т. О. Pertseva, V. V. Ohorenko, H. M. Kozhyna, K. O. Zelens'ka, S. H. Nosov, I. F. Ter'oshyna, O. M. Hnenna, O. Y. Mamchur, R. M. Tymofyeyev, A. V. Shornikov; za zah. red. prof. T. O. Pertsevoyi ta prof. V. V. Ohorenko. Dnipro, 188 p. [in Ukrainian].
4. *Dodatok do lysta Ministerstva osvity i nauky Ukrainy* [Annex to the letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine] vid 18.05.2018 No. 1/11-5480 [in Ukrainian].
5. Pryshchepa Y. A. (14sichnya 2022 r.). “*Tse stosuyet'sya ne lyshe zhinok*” [“It’s not just about women”]. Eksperty rozpovily pro domashnye nasyt'stvo v Ukraini. URL: <https://suspilne.media/197957-ce-stosuetsa-ne-lise-zinok-eksperti-rozpovili-pro-domasne-nasilstvo-v-ukraini/> [in Ukrainian].
6. *Kryminal'nyy kodeks Ukrainy* [Criminal codex of Ukraine] vid 05.04.2001 No. 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
7. Yurkiv Ya. I. (2013). *Sutnist' ta zmist sotsial'noho fenomenu “nasyt'stvo v sim'yi”* [The essence and content of the social phenomenon “violence in the family”] // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya “Pedahohika, sots. robota”. Vypusk 27. P. 234 [in Ukrainian].

Дата надходження: 11.07.2023 р.

Svitlana Soroka

Lviv Polytechnic National University,
Educational-Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education
Department of Criminal Law and Process,
Cand. of Law

Svitlana.o.soroka@lpnu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9351-4531>

CRIMINAL LIABILITY FOR DOMESTIC VIOLENCE

The peculiarities of criminal liability for domestic violence are considered. It was noted that in many countries, for a long time, violence in the family was not considered a crime, but was considered a form of appropriate behavior. In the 90s of the last century, views regarding the phenomenon of violence against women, which was recognized as a socio-gender problem, changed radically, during

which a new vision of it was opened in terms of gender law. Therefore, the issue of gender balance and combating discrimination based on sex has gained wide popularity in all developed countries of the world. As a result, on December 20, 1993, the UN General Assembly adopted the “Declaration on the Eradication of Violence against Women”, then on August 1, 2014, the Council of Europe Convention “On preventing and combating violence against women and domestic violence”, known as Istanbul Convention. The main purpose of which was to declare the protection and support of women who suffered from all types of violence and the eradication of the latter in general. It has been analyzed that this problem is typical for Ukrainian society as well. Today, overcoming violence in the family is one of the priority tasks of the legal state, which is also recognized as Ukraine.

Ukraine signed the Istanbul Convention on November 7, 2011, but only on June 20, 2022, the Verkhovna Rada supported the ratification of this convention. At the end of 2017, Article was introduced into the Criminal Code of Ukraine. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine “Domestic violence”, which entered into force on January 1, 2019. In this article, domestic violence is defined as the intentional systematic perpetration of physical, psychological or economic violence against a spouse or ex-spouse or another person with whom the perpetrator is (was) in a family or close relationship, which leads to physical or psychological suffering, health disorders, loss of work capacity, emotional dependence or deterioration of the victim’s quality of life. It is noted that the legislation of Ukraine in the field of combating domestic violence enshrines four forms of violence: physical, sexual, psychological and economic. According to the current legislation, persons who have committed domestic violence are criminally, administratively, or civilly liable. Criminal liability is provided for in Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine “domestic violence”, however, after analyzing the norms of criminal legislation, we came to the conclusion that the Criminal Code of Ukraine also provides for criminal liability for criminal offenses related to domestic violence in other articles. An important step towards the prevention of domestic violence was the addition of Chapter XIII-1 “Restrictive measures” to the Criminal Code of Ukraine, which provides for the possibility of applying certain measures in the interests of the victim of a criminal offense related to domestic violence. It was concluded that the introduction of amendments to the Criminal Code of Ukraine with the introduction of criminal liability for domestic violence was a significant step towards overcoming the problem of domestic violence in the country, and the ratification of the Istanbul Convention contributes to strengthening the legal protection of victims of violence and will ensure their access to justice.

Keywords: criminal responsibility; domestic violence; discrimination; gender equality.